

De Bredase Nassau's Drossaarden van Brabant (1436-1544)

door

B. W. VAN SCHIJNDEL

Bij een onderzoek in de Brusselse archieven, vond ik de volgende benoemingsakte. ¹⁾

Philips bij der gracien Goots hertoge van Bourgoinen, van Lotharingie, van Brabant ende van Lymborch, greve van Vlaenderen, van Artois, van Bourgoignen, palatijn van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant ende van Namen, marcgreve des heylichs Rijcs, heer van Vrieslant, van Salins ende van Mechelen, doen cont allen lude, dat wij geset ende gemaect hebben, setten ende maken met desen brieve, onsen lieven neve JANNE VAN NASSOW, oudsten soen ons liefs neven Engelbrechts, greven te Nassow, heeren ter Leck ende te Breda, ONSEN DROSSETE ONS LANTS VAN BRABANT, ende geven hem volcomen macht omt drossaetschap van onsen wege te vueren ende te ferwaren, wail ende getrouwelijc, ende te doen in allen saken onser heerleckheyte van Brabant aengaende, gelijk ons selven, also ander onse drosseten van Brabant voor hem tot her toe gewoenlijc sijn geweest te doene. Ontbieden daerom ende bevelen allen onsen ondersaeten, edelen ende anderen, ende desgelijcx onsen steden van Brabant, dat sij de voirscreven Janne voir onse drossete van Brabant houde ende kennen ende ontfaen ende dairvore in allen stucken sijnen ambachte aenruerende, gehoirsaem sijn, gelijk onsen selven, sonder wederseggen. In orconde die briefs, dair wij onsen segel aen hebben doen hangen en die dueren sal tot onsen wederseggen, gegeven in onser stad van den Dam (*Damme in Vlaanderen*), des XXIXste daigs in Augusto int jair ons Heeren M IIII^c sesse ende dertich. Aldus geteekent bij mijnen heer den hertoge, daer bij waeren van sinen

Rade: Ghy Raes heer van Heverle, Willem van Montenaken, heer Claes van Sinte Goerix, heer Jan de Hertoge, ridderen ende Henric Magnus.

(getekend:) A. de Dynter.

Graaf Jan van Nassau, die in 1442 heer van Breda zou worden, werd dus in 1436 door Philips de Schone tot drossaard van het hertogdom Brabant benoemd en dit in opvolging van „heer Jan van Hoirne, heer van Hontschote, van Heze ende Leende, Raet ons genedigen hertoge”, die op 20 Augustus 1436 was overleden. ²⁾

Blijkens zijn overgelegde rekeningen ³⁾, oefende hij dit ambt uit tot zijn overlijden in 1475. (Hij werd in de kerk van Breda begraven). Alleen was hij in Mei 1441, met toestemming van de hertog, vanuit het eiland Rhodes vertrokken om „de ongelovigen” te gaan bevechten. En tijdens deze afwezigheid werd hij vervangen door Peter Moeliart (tot zijn terugkomst in Februari 1442) ⁴⁾

De functie van drossaard van Brabant behoorde tot de voornaamste van het hertogdom, en ook als zodanig dus speelden de Nassau's gedurende meer dan een eeuw een grote rol in het gehele territoir van het hertogdom. Vanaf de elfde eeuw bestonden de vier hoogste bedieningen aan het hertogelijk hof uit: a. de maarschalk; b. de seneschalk; c. de kamerling en d. de standaarddrager. De seneschalk stond aan het hoofd der justitie en zorgde tevens voor de huisvesting en de bevoorrading van de hofbewoners. Aan hem was de veiligheid des Lands opgedragen. En toen de hertog zijn staatsbeleid begon te centraliseren, verving hij zijn seneschalk door de drossaard. ⁵⁾ De eerste drossaard van Brabant, die wij vermeld vinden is ridder Willem Pipenpoy in 1234.

Geleidelijk werd het ambt een gesalarieerde erebaan, en terwijl de seneschalk oorspronkelijk een erfelijke bediening bekleedde, werd de drossaard slechts benoemd „tot wederseggen”. Hij moest Brabander zijn door geboorte en zijn woonplaats in het hertogdom bezitten, werd benoemd op voordracht van minstens zes hertogelijke raadsheren en ontving een vaste jaarwedde, die reeds in

1438 de voor die tijd zeer belangrijke som van 600 Bourgondische guldens bedroeg. ⁶⁾ Zelfs mocht hij later nog $\frac{1}{3}$ van het bedrag der geïnde boeten behouden, doch hij moest jaarlijks rekening en verantwoording afleggen van zijn bewind aan de Algemene Rekenkamer van Brabant. Hij sprak recht over de gevallen, die niet ressorteerden onder een bepaald gerechtshof, zoals „vagebondagie” en bedelarij, over ernstige delicten, zoals daar waren: diefstal, brandstichting, moord, schaking, het vervaardigen van valse munt, doch de procedure was gewoonlijk „sommierlijk ende sonder figure van processe”. De plaatselijke officieren waren verplicht zijn toestemming te vragen bij „compositie”. ⁷⁾

Bij zijn rechtspraak speelde het plaatselijke gewoonterecht een grote rol, terwijl hij, evenals zijn opdrachtgever, de Brabantse befaamde „Blijde Inkomste” moest in acht nemen. De gehele jurisprudentie van de drossaarden kan men het best beoordelen, indien men een blik werpt in hun nagelaten archieven en vooral uit het „Memoriaal”, ⁸⁾ geschreven in de zeventiende eeuw, dat afschriften bevat van plakkaaten, instructies en reglementen, die op de onderhavige rechtspleging betrekking hebben gehad (lopende van 1312—1676). Een voorname ordonnantie is die van het jaar 1459 „sur l'exercice et conduite de tous ses officiers de justice en nostre dicte pais de Brabant et certains instructions et ordonnans sur l'exercice et conduit de l'office de senechal en nostre pais de Brabant, comme pour le bien de la police et du bien publique en nostre pais de Brabant, que pour pourvueoir et remedier aux plainctes que nous avons eues touchant le fait des exploits tant crimineulx que civile en icellui nostre Pays”. ⁹⁾ Maar de hierna vermelde instructie van 1474 was nog belangrijker. Eerst in de zestiende eeuw, toen een juridisch adviseur (assessor) aan het drostambt werd verbonden, maakte de rechtszekerheid bepaalde vorderingen.

De drossaard stond tevens aan het hoofd der politie en als zodanig beschikte hij over een compagnie wapenknechten of „archiers” te voet en te paard. Aanvankelijk bestonden zij slechts uit 12 man (1474), doch zij vermeerderden aanmerkelijk in de loop der jaren. Hun taak bestond voornamelijk in het bewaken der

openbare wegen en het opsporen van landlopers en andere misdadigers. Zij behoorden tot de compagnie van de „Groene Roede” en kunnen worden beschouwd als de voorlopers van het tegenwoordige marechausséekorps.

Karel de Stoute stelde echter in de vijftiende eeuw het ambt van provoost-generaal van de maarschalk in. De bevoegdheid van deze was gecoördineerd aan die van de drossaard, met dit verschil, dat zijn territorium zich uitstreckte over de gehele Zuidelijke Nederlanden, alwaar hij als politiechef strafrechtelijk kon ingrijpen. (Het hof van de hertog zelf, „l'hostel du Duc”, was echter alleen aan het gezag van de „maistre de l'hostel” onderworpen. ¹⁰) Hij oefende voornamelijk toezicht uit op de groepen van militairen, die uit huurdienst waren ontslagen en die destijds het land zeer onveilig maakten. ¹¹) Deze provoost-generaal beschikte over een compagnie wapenknechten, die de compagnie van de „Roode Roede” werd genoemd. Zij was een soort M(ilitaire) P(olitie). En uit de nagelaten archieven blijkt, dat er tussen de twee vernoemde instanties slechts zelden verschil van mening bestond. Wel werkten zij herhaaldelijk samen bij het opsporen van misdadigers.

Zien wij, dat graaf Jan van Nassau zijn functie van drossaard van Brabant daadwerkelijk behartigde, zijn opvolgers maken gebruik van hun bevoegdheid, uitgedrukt in de instructie van 1474, om één „lieutenant” te mogen aanstellen. Zij laten hun „charge” in werkelijkheid over aan een in dit verband benoemde stadhouder, die hiertoe jaarlijks bij speciale oorkonde wordt aangesteld. ¹²)

Na de dood van Graaf Jan van Nassau wordt zijn zoon, *graaf Engelbrecht II van Nassau*, heer van Breda etc., tot drossaard van Brabant benoemt door Karel V (Nuys dd. 9-2-1474) ¹³). Het is te begrijpen, dat deze elegante edelman van het Bourgondische hof, zich zelf weinig van de politionele en strafrechtelijke aangelegenheden van Brabant kon aantrekken. (Wel is hij een actief legeraanvoerder in dienst van zijn vorst en moet hij worden beschouwd als de grondlegger van de bouw van het destijds in Westeuropa vermaarde „hôtel de Nassau” te Brussel, alwaar hij in 1504 overleed). Hij benoemt dan ook onmiddellijk tot zijn stadhouder Hen-

rick Dickbier, die gedurende het verdere leven van zijn drossaard dit ambt zal vervullen. De keus van deze Meyerijse edelman was zeer scherpzinnig. Aan niemand had de graaf beter zijn gezag kunnen overdragen. Niet alleen kenden de Dickbier's het gehele Brabant door en door, maar tevens konden zij gerekend worden tot de invloedrijke kleine maar oude Brabantse adel. ¹⁴⁾

Bij zijn benoeming, waarbij bepaald wordt, dat hij bij de aanvang zijner bediening moet „sweren naer recht ende sententie recht te spreken“, krijgt graaf Engelbrecht II een nieuwe instructie, die gedurende eeuwen de basis zal uitmaken voor de jurisdictie der drossaarden. De drossaard zal ook voortaan mogen ingrijpen bij misdrijven, die door de hoofdofficieren, („comme le mayeur de Louvain, amman de Bruxelles, écoutête d'Anvers et marcgrave de Ryen, écoutête de Bois-le-Duc, mayeur de Thierlemont, baylly de Romont pays, écoutête de Turnhout et seneschal de Malines“), gedurende meer dan een jaar niet zijn vervolgd. Hij verliest langzamerhand de „sauvegarde“ der rechterlijke orde en wordt meer en meer strafrechter, alhoewel hij nog steeds bekleed blijft met verschillende politionele bevoegdheden. ¹⁵⁾

Vervolgens wordt *graaf Hendrik van Nassau*, heer van Breda, ridder van het Gulden Vlies etc., na het kinderloos overlijden van zijn oom, die in het praalgraf der Nassau's in de Bredase kerk werd begraven, tot drossaard van Brabant aangesteld (Brussel, dd. 23-6-1504) ¹⁶⁾. Deze zo gecultiveerde en gefortuneerde „Grand Seigneur“, die zo nauw verbonden was met de destijds heersende vorstenhuizen, zal zich al zeer zeker eveneens weinig met dit ambt hebben kunnen bemoeien. Hij was ook voortdurend, evenals zijn oom, in het buitenland. En wij zien dan ook als zijn stadhouder achtereenvolgend genoemd: Henrick Maschereel, Zeger Clays genaamd Amours en Cornelis de Veer, allen namen uit de Baronie van Breda, die men ook aanhoudend in de Bredase schepenregisters ontmoet. ¹⁷⁾ Graaf Hendrik overleed te Breda in 1538 en werd aldaar in de kerk begraven. Zijn enige zoon, uit het tweede huwelijk met Claudine de Chalons, prinses van Oranje, *messire René de Chalons, prince d'Orange, comte de Nassau*, heer van

Breda etc., wordt dan op 21-jarige leeftijd, op 4 October 1539 te Mechelen tot drossaard van Brabant benoemd. ¹⁸⁾ Hij stelde Thomas Nagels tot zijn stadhouder aan ¹⁹⁾ en deze werd ná zijn dood (hij sneuvelde in Frankrijk op het veld van eer in 1544) zijn opvolger.

Daarna verdwijnen de Nassau's uit de rij der drossaarden van Brabant. Zij gaan weldra voornamere rollen vervullen en staan reeds enkele tientallen jaren nadien aan het hoofd der Nederlanden in hun opstand tegen de Spaanse overheersing. Zij staan vervolgens als stadhouder aan het hoofd der Noordelijke Gewesten, terwijl na de Franse Revolutie de droom van de Vader des Vaderlands wordt verwezenlijkt: Noord- en Zuid-Nederland komen in één verband onder het koninklijk bewind van het Huis van Oranje-Nassau.

BRUSSEL, 27 Juli 1949.

Geraadpleegde werken:

- Mr Dr A. H. Schillings. Geschiedenis onzer Nationale Instellingen.
- Dr M. van Haegendoren. Inventaris van het Archief van den Drossaard van Brabant.
- H. Nelis. Inventaire sommaire de la Drossarderie de Brabant (in ms.).
- J. P. Gachard. Inventaire des Archives des Chambres des Comptes. II.
- Idem. Consulte touchant les attributions du drossart de Brabant.
- Dr S. W. A. Drossaerts. Het Archief van den Nassauschen Do-
meinraad. I, II, III.
- Van Zuylen. Inventaris der Archieven van de stad 's-Hertogen-
bosch. I.
- E. Pouillet. Histoire du droit pénal dans le duché de Brabant depuis l'avènement de Charles Quint jusqu'à la réunion de la Belgique à la France, à la fin du XVIIIe. siècle.
- F. C. Butkens. Trophées du duché de Brabant. II.

Dr C. R. Hermans. Geschiedenis der Rederijkers in Noord-Brabant.

Th. E. van Goor. Beschrijving der Stadt en Lande van Breda. Hij vermeldt de genoemde Nassau's echter niet als drossaard van Brabant. In het exemplaar van dit werk, dat zich in de bibliotheek van het Algemeen Rijksarchief van Brussel bevindt, staat een oude stempelafdruk van „Concordia”. Zou de oude sociëteit „Concordia” te Breda een bibliotheek hebben gehad?

AANTEKENINGEN

- 1) Algemeen Rijksarchief Brussel. Algemene Rekenkamer. Register no. 12530, folio 199, acte dd. 29—8—1436.
- 2) Idem. Idem., folio 185.
- 3) Idem. Idem. 5 rekeningen van 29—8—1436 tot 12—5—1441; 26 rekeningen van 2—2—1442 tot St. Jan 1467; 25 rekeningen van 16—10—1473 tot 12—10—1475.
- 4) Idem. Idem. 1 rekening van Peter Moeliart van 12—5—1441 tot 22—2—1442.
- 5) Idem. Idem. De drossaard heette in het Frans echter nog altijd „sénéchal”. Er waren nog drie andere dignitarissen bijgekomen: de woudmeester, de gruyer of warantmeester en de opperjagermeester.
- 6) Idem. Idem. Folio 206, losse akte dd. 2—3—1438.
- 7) De „compositie” staat in verband met de „zoenprocedures”. Het was een soort van gratie, waarbij de lijfstraf werd omgezet in een bepaalde geldboete en/of een andere praestatie. Na 1468 is deze toestemming in sommige gevallen niet meer voldoende. De rekenkamer van Brussel moet dan permissie geven om te „composeeren” over doodslag.
- 8) Idem. Archief van de Drossaard van Brabant. Register no. 1, folio's 679—1296.
- 9) Idem. Algemeene Rekenkamer. Register no. 12531, folio 4.
- 10) Idem. Audience no. 1406.
- 11) Ook de gewone schepenregisters der vijftiende en zestiende eeuw spreken hierover een woordje mee.
- 12) Idem. Algemeene Rekenkamer. Register no. 12531. Zie rekening van het jaar 1474 e.v.
- 13) Idem. Idem. 6 rekeningen van 10—12—1475 tot 1479 en 6 rekeningen van 6—11—1481 tot 21—3—1504.
- 14) Zie voor de familie Dickbier. „Taxandria”. Tijdschrift voor Noord-Brabantsche Geschiedenis.
- 15) A. R. A. Brussel. Algemene Rekenkamer. Register no. 12531. Rekening van het jaar 1474. Koninklijke Bibliotheek Brussel. Section des Manuscrits .No. 12386/89, folio 91. De toenmalige rechtspraak gaf dikwijls het aspect, dat het „jus in commercio” er een groote rol speelde. De vele delicten, die in de vijftiende eeuw werden begaan door leden van de landadel en zelfs door geestelijken, zijn opvallend. Herhaaldelijk kwam het voor, dat jonkers boerendochters tegen hun wil schaakten en met hun „rappier” of korte dolk begingen zij in twist talrijke doodslagen. Door

invloed van vrienden of verwanten kwam hun proces meestal in de doofpot terecht, ofwel kwamen zij er met een betrekkelijk lichte straf af, hetzij door betaling van een kleine geldboete en/of een af te leggen bedevaart etc. Als zij het nu „te bont” gingen maken was er nu voortaan niets meer aan te doen. Udo van Bruheze b.v., afkomstig uit Helmond, (12531, fol. 28) bleek in die tijd een onverbeterlijk recidivist te zijn. Daar de gewestelijke officieren, vermoedelijk wegens zijn voorname afkomst, „in gebreke” waren gebleven, werd de zaak voor de drossaard ter hand genomen, die van Bruheze voorbeeldig liet straffen.

16) Idem. Idem. 16 rekeningen van 28—8—1509 tot 13—10—1527 en 4 rekeningen van 31—3—1533 tot Kerstmis 1538. In de eerste rekening staat, dat een afschrift van zijn benoemingsakte voorkomt in register B, folio 257.

17) Idem. Idem.

18) Idem. Idem. 2 rekeningen van 4—10—1541 en 1 rekening van 3—10—1543 tot 7—5—1544. In de eerste rekening staat, dat de copie van zijn benoemingsakte voorkomt in register T, folio 288.

19) Idem. Register no. 12532, folio 1.